

Jerzy Poczobut^{a)}

 <https://orcid.org/0000-0001-8813-1854>

Interes w prawie prywatnym międzynarodowym Zagadnienia węzłowe

Abstract: The paper examines the fundamental issues regarding the interests in private international law. The goal of the present investigation is to attempt an answer to the question whose interests does the conflict-of-laws rules (narrowly understood) protect. This question is discussed in particular in reference to the theory created in the German doctrine by G. Kegel and developed by his follower K. Schurig. The paper systematizes the conflict-of-laws interests, giving the Polish law examples of the solutions that incorporate them. To be conscious that these interests exist and how they are allocated is necessary, both when drafting and enacting private international law legislation, as well as at the time of its application.

Keywords: interest in private international law, G. Kegel, K. Schuring, conflict-of-laws, interests of the parties versus interests of the states

1. Wstęp

Karl Friedrich von Savigny (1779—1861)¹, twórca podstaw klasycznego prawa prywatnego międzynarodowego, do których nawiązuje się rów-

^{a)} Prof. dr hab., Uniwersytet Warszawski.

¹ Zob. w nowszym piśmiennictwie polskim M. Martinek, J. Poczobut: *Friedrich Karl von Savigny (1779—1861). Życie i dzieło*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2007, z. 1, s. 24—59 oraz powołaną tam literaturę.

niez współcześnie w nauce, legislacji i orzecznictwie, zaproponował na przełomie połowy XIX w. rozstrzygnięcie kolizji przestrzennych między systemami prawa prywatnego różnych państw przez ustalenie siedziby stosunku prawnego (*Sitz des Rechtsverhältnisses*) wynikającej z jego natury i przesądzającej o najściślejszym związku tego stosunku z określonym prawem². Zapoczątkowana przez Rudolfa von Jheringa (1818—1892)³ i rozwinięta przez Philippa von Hecka (1858—1943) oraz innych jurysprudencja interesów (*Interessenjurisprudenz*)⁴, przekształcana od połowy ubiegłego wieku w jurysprudencję wartości (*Wertungsjurisprudenz*)⁵, umożliwiła rozszerzenie badań prawa prywatnego międzynarodowego również z perspektywy polityki prawa.

Celem niniejszego opracowania jest udzielenie wstępnej odpowiedzi na pytanie, czyje interesy wyraża i chroni prawo prywatne międzynarodowe pojmowane wąsko jako prawo kolizyjne? Próba osiągnięcia wspomnianego celu zostanie dokonana przez zdefiniowanie ogólnego interesu w tym prawie, przedstawienie systematyki występujących w nim szczegółowych interesów oraz ich krótkie omówienie, w nawiązaniu do teorii sformułowanej w doktrynie niemieckiej przez Gerharda Keglę (1912—2006)⁶ i rozwiniętej przez jego ucznia Klause Schuriga (1942—)⁷ oraz rozwiązań przyjętych głównie w polskiej ustawie z dnia 4 lutego 2011 r. — Prawo prywatne międzynarodowe⁸ (dalej w skrócie: „p.p.m.”).

² Bliżej na temat pojęcia klasycznego prawa prywatnego międzynarodowego w nowszym piśmiennictwie zob. D. Coster-Waltjen: „*Totgesagte leben länger*” — *gilt dies auch für das klassische Internationale Privatrecht?*. W: *Politik und Internationales Privatrecht*. Red. S.L. Gössl. Tübingen 2017, s. 1—2.

³ Zob. w nowszym piśmiennictwie polskim M. Martinek, J. Poczobut: *Rudolf von Jhering (1818—1892). Życie i dzieło*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2009, z. 1, s. 5—35 oraz powołaną tam literaturę.

⁴ Jurysprudencja interesów zakłada, że każdą normę prawną należy postrzegać jako wynik rozstrzygnięcia przez ustawodawcę określonego konfliktu interesów. Przy wykładni danej normy powinno się zrekonstruować stojący za nią konflikt społeczny, który ustawodawca wziął pod uwagę w procesie jej stanowienia. Należy zatem uwzględnić rozkład wchodzących w grę interesów, preferowanych lub równoważonych przez ustawodawcę.

⁵ Jurysprudencja wartości kładzie nacisk na wartości leżące u podstaw stanowionego prawa, np. zasadę równego traktowania, które powinno się uwzględniać przy wykładni norm prawnych.

⁶ Zob. G. Kegel: *Begriffs- und Interessenjurisprudenz im internationalen Privatrecht*. W: *Festschrift für Hans Lewald*. Basel 1953, s. 259—288; Idem: *Internationales Privatrecht. Ein Studienbuch*. München und Berlin 1960, s. 26—39.

⁷ Zob. publikacje K. Schuriga powołane niżej w przypisie 10.

⁸ Tekst jednolity: Dz. U. z 2015 r., poz. 1792.

2. Interes ogólny w prawie prywatnym międzynarodowym

Wypada rozpocząć od ogólnego i dosyć oczywistego twierdzenia, iż prawo prywatne międzynarodowe, jak wszystkie inne dziedziny prawa prywatnego, chroni interesy indywidualne zapewniając sprawiedliwość w stosunkach pomiędzy jednostkami. Niektórzy przedstawiciele doktryny niemieckiej odróżniają jednak prywatnoprawną sprawiedliwość materialną od sprawiedliwości kolizyjnej wskazując, że przesłanką dla zapewnienia tej pierwszej jest uprzednie rozstrzygnięcie zagadnienia sprawiedliwości w prawie prywatnym międzynarodowym, przy jednoczesnym założeniu, że sprawiedliwość w płaszczyźnie prawa prywatnego międzynarodowego należy postrzegać jako element niepodzielnej sprawiedliwości w znaczeniu ogólnym. Odmienność systemów wartości i porządków prawnych obowiązujących w różnych państwach sprawia, iż nie można obiektywnie stwierdzić, który z nich byłby najbardziej sprawiedliwy, tj. zapewniający najlepsze merytorycznie rozstrzygnięcie danej sprawy. Natomiast w sprawach z zakresu prawa prywatnego powiązanych z więcej niż jednym państwem można i trzeba dążyć do zastosowania porządku prawnego najlepszego przestrzennie, np. prawa takiego obszaru państwowego, do którego najbardziej uzasadnione jest przyporządkowanie danego podmiotu ze względu na jego powiązanie z żyjącą na tym obszarze wspólnotą prawną, czyli społecznością rządzącą się tym samym prawem. Z funkcjonalnego punktu widzenia zapewnienie sprawiedliwości kolizyjnoprawnej poprzedza zatem sprawiedliwe rozstrzygnięcie merytoryczne sprawy według systemu prawnego określonego państwa⁹.

⁹ Por. K. Schurig: *Interessen*. W: G. Kegel, K. Schurig: *Internationales Privatrecht. Ein Studienbuch*, wyd. 9. München 2004, s. 131. Zob. też J. Kropholler: *Internationales Privatrecht*, wyd. 6. Tübingen 2006, s. 29—30. Pojęciowe rozróżnienie między sprawiedliwością kolizyjną i materialną oraz koncepcja interesu w prawie prywatnym międzynarodowym nie zyskały jednak powszechnej akceptacji w nauce niemieckiej — zob. M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia Niemiec i Szwajcarii w kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego*. „Kwartalnik Prawa Prywatnego” 2003, z. 4, s. 748—749; K. Otte: *Betrachtungen zur Interessenlehre, w: Internationales Privatrecht im 20. Jahrhundert. Der Einfluss von Gerhard Kegel und Alexander Lüderitz auf das Kollisionsrecht*. Red. H.-P. Mansel. Tübingen 2014, s. 30—35. Bardziej lub mniej sceptyczne albo polemiczne stanowiska wyrazili m.in. (kolejność chronologiczna): P.H. Neuhäus w omówieniu podręcznika G. Kegla: *Internationales Privatrecht...*, „Rabels Zeitschrift für ausländisches und internationales Privatrecht“ (dalej: „RabelsZ“) 1960, s. 376—378; Idem: *Die Grundbegriffe des internationalen Privatrechts*, wyd. 2. Tübingen 1976, s. 45, § 5 II oraz s. 166—169, § 20 II 2; A. Lüderitz: *Anknüpfung im Parteiinteresse. Bewahrung oder Wende?* W: *Internationales Privatrecht und Rechtsvergleichung im Ausgang des 20. Jahrhunderts. Festschrift für Gerhard Kegel*. Red. A. Lüderitz,

3. Szczegółowe interesy w prawie prywatnym międzynarodowym

W sprawach z zakresu prawa prywatnego powiązanych z więcej niż jednym systemem prawnym zachodzi potrzeba oceny interesów przemawiających za przyjęciem przez ustawodawcę prawa określonego państwa jako właściwego. Interesy te są odmienne od interesów w prawie materialnym, które dotyczą treści stosowanego prawa. Interesy rozważane w prawie prywatnym międzynarodowym odnoszą się bowiem zasadniczo do problemu zastosowania prawa jako takiego, tj. odpowiedzi na pytanie, system prawny którego państwa należy przyjąć za prawo właściwe¹⁰. Wprawdzie interesy w zastosowaniu określonego prawa są także powiązane z jego treścią, ale jedynie ze względu na zawarte w nim ogólne kategorie pojęciowe (np. prawo właściwe dla oceny praw rzeczowych należy określać za pomocą innych kryteriów aniżeli prawo właściwe dla oceny zobowiązań z czynów niedozwolonych), nie zaś z konkretnym rozstrzygnięciem merytorycznym konfliktu interesów¹¹.

Interesy kolizyjnoprawne są wprawdzie odrębne ale nie niezależne od interesów materialnoprawnych. Zmiany norm materialnych i zawartych w nich ocen merytorycznych mogą bowiem przenikać do prawa prywatnego międzynarodowego, powodując zmianę interesów kolizyjnoprawnych¹².

J. Schröder. Frankfurt am Main 1977, s. 31—54 (krytycznie o tych i innych krytykach K. Schurig: *Kollisionsnorm und Sachrecht. Zur Struktur, Standort und Methode des internationalen Privatrechts*. Berlin 1981, s. 136 i nast.); A. Flessner: *Interessenjurisprudenz im internationalen Privatrecht*. Tübingen 1990, s. 44 i nast. oraz 142 i nast. (krytycznie o tym K. Schurig: *Interessenjurisprudenz contra Interessenjurisprudenz. Anmerkungen zu Flessners Thesen*, *RabelsZ* 1995, s. 229—244); J. Kropholler: *Internationales Privatrecht*, wyd. 6. Tübingen 2006, s. 31—33, § 5 I 4; H.-J. Sonnenberger: *Einleitung IPR*. W: *Münchener Kommentar BGB*, t. 10, wyd. 5. München 2010, s. 46—54, nb. 83—99; B. Schinkels: *Das internationalprivatrechtliche Interesse. Gedanken zur Zweckmäßigkeit eines Begriffs*. W: *Grenzen überwinden. Prinzipien bewahren: Festschrift für Bernd Hoffman zum 70. Geburtstag*. Red. H. Kronke, K. Thorn. Bielefeld 2011, s. 390—404. Najnowszej odpowiedzi na krytykę teorii interesu w prawie prywatnym międzynarodowym udzielił K. Schurig: *Das Fundament trägt noch*. W: *Internationales Privatrecht...*, s. 11—13.

¹⁰ Por. G. Kegel: *Begriffs- und Interessenjurisprudenz im internationalen Privatrecht*. W: *Festschrift für Hans Lewald*. Basel 1953, s. 259—289; K. Schurig: *Das Fundament...*, s. 11.

¹¹ Zob. K. Schurig: *Interessen...*, s. 132.

¹² Por. K. Schurig: *Kollisionsnorm...*, s. 210—213; Idem: *Das Fundament...*, s. 12.

Interesy kolizyjnoprawne mają charakter bardziej abstrakcyjny niż interesy materialnoprawne przede wszystkim ze względu na ich przedmiot, ponieważ dotyczą zastosowania określonego prawa, a nie rezultatu jego zastosowania w postaci merytorycznego rozstrzygnięcia, ale również z uwagi na naturę podmiotów, którym takie interesy się przypisuje. Określa się je ogólnie jako „stojące za normą prawną niekiedy zbieżne, a niekiedy rozbieżne, wzajemnie się wzmacniające lub osłabiające abstrakcyjne ‘siły’ społeczne (*gesellschaftliche Kräfte*), które stanowią wektory (*Vektoren*) dla kształtowania i rozwoju prawa”¹³. Tak rozumiane interesy kolizyjne przypisuje się zarówno poszczególnym stronom międzynarodowych stosunków prywatnoprawnych, jak też zbiorowościom: wszystkim potencjalnym uczestnikom obrotu (interes obrotu) lub wspólnotocie prawnej (*Rechtsgemeinschaft*) tworzonej przez obywateli danego państwa (interes porządku prawnego)¹⁴. Trójczłonowa systematyka interesów w prawie prywatnym międzynarodowym nie jest jednak wyczerpująca, ponieważ sporadycznie mogą występować w tym prawie również interesy państwa oraz mogą być chronione przynajmniej pośrednio interesy materialnoprawne stron stosunku prawnego, głównie przez multiplikację łączników¹⁵. Kolizyjnoprawne interesy stron i interesy zbiorowości mogą być sprzeczne. Sprzeczność interesów może występować również w ramach tych kategorii. Wspomniane sprzeczności rozstrzyga się w drodze oceny i ważenia wchodzących w grę interesów.

Materialnoprawne interesy stron konkretnego stosunku prywatnoprawnego nie powinny być zasadniczo uwzględniane przy określaniu prawa właściwego nie tylko dlatego, że są one zazwyczaj wzajemnie sprzeczne, ale przede wszystkim, ponieważ w interesie ogólnym leży stosowanie przy rozstrzygnięciu kolizji praw obiektywnych i powielalnych kryteriów oraz uwzględnianie jedynie stypizowanych interesów. W prawie prywatnym międzynarodowym dąży się bowiem zasadniczo do osiągnięcia celu kolizyjnoprawnego, który polega na zastosowaniu prawa najlepszego w znaczeniu ogólnym, tzn. bez względu na jego treść w poszczególnym przypadku¹⁶.

¹³ Zob. K. Schurig: *Interessen...*, s. 133.

¹⁴ Por. G. Kegel: *Begriffs- und Interessenjurisprudenz...*, s. 259 i nast.; K. Schurig: *Interessen...*, s. 131 i nast.

¹⁵ Zob. K. Schurig: *Interessen...*, s. 145—150; Idem: *Das Fundament...*, s. 12.

¹⁶ Por. K. Schurig: *Interessen...*, s. 96 i nast., 134; Idem: *Das Fundament...*, s. 13. Zob. też M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 749 i nast.; J. Poczobut, A.W. Wiśniewski: *Wprowadzenie do problematyki prawa prywatnego międzynarodowego*. W: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*. Red. J. Poczobut. Warszawa 2017, s. 51 i nast.

Przy stanowieniu norm kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego ustawodawca powinien brać zasadniczo pod uwagę wyobrażone, stypizowane i domniemane interesy, których układ może jednak niekiedy odbiegać od przyjętego ogólnego wzorca i uzasadniać wprowadzanie odstępstw w postaci szczególnych rozwiązań legislacyjnych¹⁷. Interesy kolizyjnoprawne należy uwzględniać również przy stosowaniu norm kolizyjnych.

Interesy kolizyjne uwzględniane przy stanowieniu norm prawa prywatnego międzynarodowego różnią się treścią i znaczeniem, mogą być zbieżne (np. w razie dopuszczenia wyboru prawa właściwego) lub pozostawać z sobą w sprzeczności (np. interesy małżonków) oraz występować bardziej lub mniej licznie w odniesieniu do zakresu jednej normy kolizyjnej. Zdarza się, że w określonej normie kolizyjnej jeden interes zdecydowanie przeważa nad pozostałymi (np. interes osoby fizycznej, której dobro osobiste zostało naruszone, nad interesem naruszającego lub interes poszkodowanego nad interesem wyrządzającego szkodę), te „wyparte” zaś dochodzą do głosu w innej normie kolizyjnej o charakterze ogólnym, np. zawierającej klauzulę porządku publicznego lub dotyczącej przepisów koniecznego zastosowania¹⁸.

4. Interesy stron stosunku prawnego

Prawo prywatne ma zasadniczo na celu ochronę interesu jednostki. Dlatego też wśród interesów kolizyjnoprawnych na czoło wysuwają się interesy stron stosunku prawnego, którymi najczęściej bywają osoby fizyczne.

Każdy człowiek ma elementarny interes w jego ocenie według tego porządku prawnego, z którym czuje się ściśle powiązany. Prawem tym jest zazwyczaj jego prawo ojczyście lub prawo państwa, w którym zamieszkuje, a często również, w którym wzrósł. Duże znaczenie przypisuje się także oczekiwaniom, aby być traktowanym w danym otoczeniu prawnym na równi z innymi, oraz aby się zintegrować z tym otoczeniem¹⁹.

¹⁷ K. Schurig: *Interessen...*, s. 134—135. Zob. też M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 75 i nast.; J. Poczobut, A.W. Wiśniewski: *Wprowadzenie...*, s. 57 i nast.

¹⁸ Por. K. Schurig: *Interessen...*, s. 134—135.

¹⁹ *Ibidem*, s. 135.

Interes osoby, aby znalazło do niej zastosowanie prawo państwa, z którym wykazuje ona ścisłe powiązanie, jest zasadniczo uwzględniany przez prawo prywatne międzynarodowe w sprawach, które dotyczą jej osobiście. Wyrazem takiego podejścia w polskiej ustawie kolizyjnej z 2011 r. jest np. w zakresie prawa personalnego poddanie prawu ojczystemu osoby fizycznej jej zdolności prawnej i zdolności do czynności prawnych (art. 11 ust. 1), nazwiska (art. 15 ust. 1) oraz jej dóbr osobistych (art. 16 ust. 1).

W odniesieniu do stosunków prawnych, w których występują dwie lub więcej strony mające rozbieżne interesy, do rozważenia są różnorakie rozwiązania. Można np. przyjąć, że do każdej ze stron znajdzie zastosowanie prawo jej najbliższe, jak w art. 48 p.p.m., stosownie do którego o możliwości zawarcia małżeństwa rozstrzyga w stosunku do każdej ze stron jej prawo ojczyste. Możliwe jest też uznanie, że interes jednej strony znacząco przeważa nad interesem drugiej, ponieważ przypisuje się mu większą wartość kolizyjną, i w rezultacie przyznanie prymatu prawu personalnemu strony pierwszej²⁰. Tak został oceniony np. interes przysposabiającego względem interesu przysposobianego w art. 57 ust. 1 p.p.m., według którego przysposobienie podlega prawu ojczystemu przysposabiającego. Alternatywą dla wspomnianych obydwu rozwiązań w sytuacji, gdy sprzeczne interesy stron znoszą się wzajemnie, jest wreszcie zastosowanie jednego wspólnego łącznika, np. wspólnego obywatelstwa stron. Takie rozwiązanie zostało zastosowane w art. 51 ust. 1 p.p.m. dla określenia statutu stosunków małżeńskich oraz w art. 54 ust. 1 p.p.m. dla określenia statutu rozwodu.

Do spraw osobistych osoby fizycznej można przyrównywać sprawy dotyczące osoby prawnej. Sprawy te należy oceniać według polskiej ustawy kolizyjnej z 2011 r. zasadniczo na podstawie prawa państwa, w którym osoba prawna ma siedzibę (art. 17 ust. 1 p.p.m.), ponieważ zazwyczaj tam właśnie ześrodkowana jest działalność osoby prawnej i podejmowane są kluczowe dla niej decyzje. Prawo obowiązujące w siedzibie osoby prawnej wydaje się najlepiej chronić zarówno kolizyjne interesy tej osoby, jak też jej interesariuszy.

²⁰ Ibidem, s. 136.

5. Interes obrotu

O ile interesy stron odnoszą się do zdarzeń aktualnych, o tyle interesy obrotu dotyczą jego potencjalnych uczestników. Oczywiście wydaje się oczekiwanie, aby obrót prawny był łatwy i pewny, a więc bezpieczny²¹. Wymagania te w odniesieniu do formy czynności prawnej spełnia przyjęta w art. 25 ust. 1 p.p.m. konstrukcja alternatywnego zbiegu określonych łączników, która służy utrzymaniu czynności prawnych w mocy (*in favorem validitatis*). Działa ona na rzecz pewności obrotu, ponieważ ogranicza możliwość zgłoszenia zarzutu niezachowania formy czynności prawnej do sytuacji, w której wady formalne wystąpią jednocześnie według kilku systemów prawa określonych za pomocą różnych łączników.

Zapewnienie skuteczności formy czynności prawnej sprzyja bezpieczeństwu obrotu, ponieważ odpowiada oczekiwaniom ogółu jego potencjalnych uczestników. Mogą oni bowiem z wielu powodów zasadnie spodziewać się, że wystarczające będzie zachowanie formy przewidzianej w prawie państwa, które jest właściwe dla oceny treści danej czynności (*lex causae*) — art. 25 ust. 1 zd. 1 p.p.m. Chociaż forma i treść czynności prawnej — mimo ich funkcjonalnego powiązania — są traktowane w prawie kolizyjnym odrębnie, od dwóch stuleci ustawodawcy przyjmują często do określenia statutu formy prymat prawa właściwego dla treści czynności jako formułę zabezpieczającą pewność obrotu.

Potencjalni uczestnicy obrotu mogliby być również zaskoczeni, gdyby niewystarczające okazało się spełnienie wymagań formalnych przewidzianych przez prawo państwa, w którym czynność zostaje dokonana (*lex loci actus*) — art. 25 ust. 1 zd. 2 p.p.m. Zastosowanie znanego od kilku stuleci łącznika miejsca dokonania czynności prawnej służy nie tylko ochronie obrotu, ale leży również we wspólnym interesie stron. Dążenie do utrzymania w mocy czynności prawnej ze względu na jej formę wzmacnia dodatkowo art. 24 ust. 1 zd. 2 p.p.m., według którego jeżeli umowę zawierają osoby znajdujące się w chwili złożenia oświadczeń woli w różnych państwach, wystarczy zachowanie formy przewidzianej w prawie jednego z tych państw. Interes obrotu przeważa zatem wyraźnie w art. 24 ust. 1 p.p.m. nad interesem stron stosunku prawnego.

Dążenie ustawodawcy polskiego do zapewnienia bezpieczeństwa obrotu przez ograniczenie możliwości zgłaszania zarzutów leżących w interesie strony przejawia się także w regulacji statutu personalnego osób fizycznych. Według art. 11 ust. 1 p.p.m., zdolność prawna i zdolność do

²¹ Ibidem, s. 137, a także J. Kropholler: *Internationales...*, s. 30.

czynności prawnych osoby podlegają zasadniczo jej prawu ojczySTEMu. Ale w odniesieniu do osoby fizycznej dokonującej czynności prawnej w zakresie swego przedsiębiorstwa wystarczy, że ma ona zdolność do dokonania tej czynności według prawa państwa, w którym przedsiębiorstwo jest prowadzone (art. 11 ust. 2 p.p.m.)²². Również jeżeli umowę zawarły osoby znajdujące się w tym samym państwie, osoba fizyczna, która ma zdolność do jej zawarcia według prawa tego państwa, może powołać się na swoją niezdolność wynikającą z jej prawa ojczySTEMego tylko wtedy, gdy w chwili zawarcia umowy druga strona o niezdolności wiedziała lub nie wiedziała z powodu niedbalstwa (art. 12 ust. 1 p.p.m.)²³. Podobnie osoba fizyczna dokonująca jednostronnej czynności prawnej, mająca zdolność do jej dokonania według prawa miejsca dokonania czynności, może powołać się na niezdolność wynikającą z jej prawa ojczySTEMego tylko wtedy, gdy nie przyniesie to uszczerbku osobom, które postępując z należytą starannością działały w przeświadczeniu, że osoba dokonująca czynności prawnej zdolność taką miała.

6. Interesy porządku prawnego

Powszechnie oczekuje się od prawa, aby było zrozumiałe i łatwe do ustalenia. Prócz tego powinno ono jednolicie obowiązywać i układać się w spójny system. Zdatne do stosowania prawo służy interesowi wszystkich członków społeczności prawnej każdego państwa oraz pośrednio również interesowi stron i interesowi obrotu. W prawie prywatnym międzynarodowym trudniej jednak osiągnąć wspomniane wymagania, ponieważ występują w nim dodatkowe interesy w porównaniu z innymi działami prawa prywatnego, które przejawiają się w wymaganiach międzynarodowej i wewnętrznej zgodności rozstrzygnięć, pewności i przewidywalności prawa, uprzywilejowaniu prawa *fori* i realności rozstrzygnięć, która wyraża się głównie w skuteczności dochodzenia ich wykonania²⁴.

Każde państwo ustanawia własne prawo prywatne międzynarodowe, co powoduje przyjmowanie różnych rozwiązań w normach tego prawa. Przejawiają się one w poddawaniu identycznego stosunku prawnego za pomocą odmiennych łączników prawa materialnemu różnych państw,

²² Podobnie przyjęto dla osób prawnych w art. 18 ust. 1 p.p.m.

²³ Podobnie przyjęto dla osób prawnych w art. 18 ust. 2 p.p.m.

²⁴ Zob. K. Schurig: *Interessen...*, s. 139 i nast.

które ma z reguły różną treść²⁵. Z tych względów oczekuje się od prawa prywatnego międzynarodowego zapewnienia międzynarodowej harmonii (zgodności, zbieżności) rozstrzygnięć pojmowanej jako ideał, do urzeczywistnienia którego należy dążyć²⁶. Jest ona częściowo możliwa do osiągnięcia jedynie w drodze unifikacji tego prawa przez zawieranie umów między państwami oraz działalności prawotwórczej organizacji międzynarodowych, w szczególności Unii Europejskiej²⁷. Tak rozumiane przedsięwzięcia unifikacyjne mają jednak ograniczony zasięg podmiotowy i przedmiotowy, ponieważ wiążą jedynie państwa-strony umowy lub państwa członkowskie organizacji międzynarodowych oraz dotyczą wybranych problemów i instytucji prawnych. Dlatego też za ciągle jeszcze skuteczniejsze działanie, zmierzające ku unifikacji w skali światowej, uważa się kolizyjnie najsluszniejsze i najbardziej sprawiedliwe kształtowanie własnego prawa prywatnego międzynarodowego, aby mogło ono zyskać uznanie międzynarodowe w postaci harmonizacji i w przyszłości doprowadzić do stworzenia jednolitego dla wielu państw prawa kolizyjnego²⁸. Funkcję taką spełnia w szczególności od ponad trzydziestu lat szwajcarska ustawa związkowa z dnia 18 grudnia 1987 r. o prawie prywatnym międzynarodowym²⁹. W doktrynie niemieckiej zwraca się uwagę, że nieuzasadnione jest upatrywanie w międzynarodowej harmonii rozstrzygnięć głównego czynnika sprawiedliwości międzynarodowej, a tym bardziej utożsamianie obydwu tych pojęć³⁰.

Międzynarodowej harmonii rozstrzygnięć służy stosowanie przez możliwie najwięcej państw szeroko uznanych łączników, jak np. poddanie praw rzeczowych prawu miejsca położenia rzeczy (*lex rei sitae* — art. 41 p.p.m.) czy formy czynności prawnych prawu miejsca ich dokonania (*lex loci actus* — jednak z dominującą w prawie polskim alternatywną właściwością *legis causae* — art. 25 ust. 1 zd. 1 i 2 p.p.m.). Stosowany w międzynarodowym prawie osobowym i rodzinnym łącznik obywatelstwa zapewnia międzynarodową harmonię rozstrzygnięć w licznej grupie państw, chociaż w drugiej nie mniej licznej konkuruje z nim łącznik

²⁵ Por. K. Schurig: *Das Fundament...*, s. 9 a także M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 747.

²⁶ Zob. J. Kropholler: *Internationales...*, s. 36—39; M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 745.

²⁷ Na temat perspektyw systemowej kodyfikacji prawa prywatnego międzynarodowego w Unii Europejskiej zob. G. Rühl, J. v. Hein: *Towards a European Code of Private International Law?* *RabelsZ* 2015, s. 701—726.

²⁸ Por. J. Kropholler: *Internationales...*, s. 39—40.

²⁹ *Amtliche Sammlung des Bundesrechts* 1988, nr 44, s. 1776 i n. Przekład polski J. Poczobut: *Kodyfikacje prawa prywatnego międzynarodowego*. Warszawa 1991, s. 89—129.

³⁰ Zob. K. Schurig: *Interessen...*, s. 140.

miejsca zamieszkania, co utrudnia harmonizację rozstrzygnięć w skali światowej. Harmonię tę wspiera natomiast dopuszczenie w wielu państwach stosowania odesłania zwrotnego i dalszego³¹, chociaż nie tylko w prawie Unii Europejskiej rysuje się wyraźna tendencja do ograniczenia lub nawet eliminacji odesłania³².

W interesie każdego porządku prawnego leży też zapewnienie wewnętrznej harmonii rozstrzygnięć. Przejawia się ona w dążeniu do spójności systemu prawnego i wzajemnej zgodności przyjętych w nim szczegółowych rozwiązań. Harmonię tę trudniej osiągnąć w prawie prywatnym międzynarodowym m.in. dlatego, że dopuszcza ono poddanie poszczególnych części stosunku prawnego prawu różnych państw, co skutkuje rozszczepieniem statutu między dwa lub nawet więcej systemy prawne (*dépeçage*)³³, które często zawierają odmienne lub nawet sprzeczne rozwiązania merytoryczne. Nie służy jej również występujący niekiedy brak pewności co do zakresu przedmiotowego poszczególnych statutów.

W celu zapewnienia wewnętrznej harmonii rozstrzygnięć w tym prawie należy dążyć do wyznaczania możliwie szerokiego zakresu norm kolizyjnych i jego niedzielenia pomiędzy wiele norm zawierających różne łączniki lub przewidujących wyjątki od ogólnej reguły. Dyrektywa preferująca takie podejście legislacyjne jest jednak obecnie trudna do zrealizowania, ponieważ prawo prywatne międzynarodowe zdaje się rozwijać w zgoła przeciwnym kierunku³⁴.

Prawo prywatne międzynarodowe, tak jak inne dziedziny prawa, jest zainteresowane w zabezpieczeniu pewności prawa oraz przewidywalności rozstrzygnięć sądowych. Tak rozumiana przewidywalność umożliwia kontrolę i reprodukcję rozstrzygnięć, co jest konieczną przesłanką równego traktowania, które stanowi elementarną wartość dla sprawiedliwego porządku prawnego. Zapewnieniu przewidywalności służy rozstrzyganie o właściwości prawa na podstawie norm, nie zaś w drodze decyzji podejmowanych *ad hoc*. Sam fakt istnienia normy kolizyjnej przesądza o zainteresowaniu porządku prawnego w ciągłym i konsekwentnym jej stosowaniu. Odstępstwa od tej zasady są możliwe dopiero wtedy, gdy ob-

³¹ Por. J. Kropholler: *Internationales...*, s. 40—41. Zob. dotyczące odesłania zwrotnego art. 5 p.p.m. i odesłania dalszego art. 17 ust. 1 i 2 p.p.m.

³² Zob. H. Schack: *Was bleibt vom Renvoi?* W: *Internationales Privatrecht...*, s. 41—54. Inaczej D. Solomon: *Die Renaissance des Renvoi im Europäischen Internationalen Privatrecht*. W: *Klaus Schurig zum 70. Geburtstag*. Red. R. Michaels, D. Solomon. München 2012, s. 237—263. Zob. też M. Tomaszewski. W: *Prawo prywatne międzynarodowe. Komentarz*. Red. J. Poczobut. Warszawa 2017, s. 186 i nast.

³³ Zob. np. art. 3 ust. 1 zd. 3 rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I) — (Dz.Urz. UE L nr 177, s. 6.

³⁴ Zob. M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 746 i nast. oraz 755 i nast.

stawanie przy dotychczasowej normie nie spełnia uzasadnionych oczekiwań obrotu prawnego³⁵.

Mniejszą wartość dla porządku prawnego zdają się mieć jego inne interesy, np. w stosowaniu prawa siedziby sądu lub zapewnieniu rozstrzygnięcia możliwego do uznania i wykonania za granicą. Za preferowaniem *legis fori* przemawiają: pilna potrzeba wydania rozstrzygnięcia (np. w sprawie opieki nad dzieckiem), łatwość ustalenia prawa właściwego oraz szybkość, tania i większa pewność rozstrzygnięcia, ponieważ sąd zna najlepiej swoje prawo³⁶. Znaczenie tych argumentów — poza pierwszym — jest jednak mniejsze niż argumentów nawiązujących do omówionych wcześniej interesów występujących w prawie prywatnym międzynarodowym. Z perspektywy własnego porządku prawnego w sposób szczególny uzasadnia się w doktrynie niemieckiej odesłanie zwrotne: za jego dopuszczeniem przemawia fakt wzajemnego neutralizowania się wchodzących w grę porządków prawnych³⁷.

Do zapewnienia spójności porządku prawnego przyczynia się również takie ukształtowanie zasad kolizyjnej kwalifikacji i kwestii wstępnej, które preferują prawo prywatne międzynarodowe siedziby sądu³⁸.

7. Interesy materialnoprawne

Sprawiedliwość w płaszczyźnie prawa prywatnego międzynarodowego należy postrzegać jako wycinek niepodzielnej sprawiedliwości w znaczeniu ogólnym. Dlatego interesów występujących w tym prawie nie można rozpatrywać w oderwaniu od sprawiedliwości materialnoprawnej³⁹. Interesy stron w określonym rozstrzygnięciu merytorycznym nie wywierają bezpośredniego wpływu na rozstrzygnięcie kolizyjnoprawne, ale prawo prywatne międzynarodowe może w różnym stopniu sprzyjać tendencjom występującym w prawie materialnym, np. przewidując uwzględnienie „słabszego” prawa w ramach kumulatywnego zbiegu łączników (statut

³⁵ Por. K. Schurig: *Interessen...*, s. 143. Zob. też J. Kropholler: *Internationales...*, s. 30.

³⁶ Por. J. Kropholler: *Internationales...*, s. 32, 42—47; K. Schurig: *Interessen...*, s. 143—144.

³⁷ Polega ono na tym, że prawo państwa sądu wskazuje na właściwość prawa obcego, prawo obce zaś odsyła na powrót do prawa państwa sądu.

³⁸ Por. D. Coster-Waltjen: *“Totgesagte ...”*, s. 2—3.

³⁹ Por. K. Schurig: *Das Fundament...*, s. 9—11.

przysposobienia — art. 58 w zw. z art. 57 p.p.m.⁴⁰) lub prawa „silniejszego” w ramach alternatywnego zbiegu łączników (statut formy umowy o arbitraż — art. 40 p.p.m.⁴¹). Taki zabieg nie przesądza wprawdzie o ostatecznym rozstrzygnięciu merytorycznym, lecz im więcej porządków prawnych zostanie przywołanych w normie kolizyjnej, tym wyższe jest prawdopodobieństwo, że wśród nich znajdzie się ten najbardziej odpowiedni dla merytorycznego rozstrzygnięcia sprawy.

Od początku XXI w. przybiera na sile w prawie prywatnym międzynarodowym tendencja do ochrony prawnomaterialnych interesów niektórych kategorii osób, które są uznawane za słabszą stronę umownych stosunków zobowiązaniowych, w szczególności konsumentów i pracowników. Wyraża się ona w wyraźnym przyznawaniu preferencji przepisom bezwzględnie obowiązującym prawa państwa, które w założeniu powinno być najbardziej odpowiednie dla tych osób. Takie rozwiązanie również nie przesądza ostatecznie o konkretnym rozstrzygnięciu merytorycznym, ale zapewnia w określonym zakresie zastosowanie prawa najbardziej korzystnego dla słabszej strony umowy spośród wchodzących w grę systemów prawnych. Na przykład w rozporządzeniu Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 593/2008 z dnia 17 czerwca 2008 r. w sprawie prawa właściwego dla zobowiązań umownych (Rzym I)⁴² nie tylko przewidziano dla umów z konsumentem właściwość prawa miejsca jego zwykłego pobytu, pod warunkiem spełnienia przez przedsiębiorcę określonych przesłanek (art. 6 ust. 1), ale również przyjęto, że dla umowy konsumenckiej spełniającej określone warunki strony mogą dokonać wyboru prawa właściwego, który nie może jednak prowadzić do pozbawienia konsumenta ochrony przyznanej mu na podstawie przepisów imperatywnych prawa państwa, w którym konsument ma miejsce zwykłego pobytu (art. 6 ust. 2). Podobną formułę zastosowano w art. 8 ust. 1 tego rozporządzenia: indywidualna umowa o pracę podlega prawu wybranemu przez strony, ale taki wybór nie może prowadzić do pozbawienia pracownika ochrony przyznanej mu na podstawie przepisów imperatywnych prawa właściwego, które zostało określone w art. 8 ust. 2—4.

Może się zdarzyć, że rozwiązania przewidziane we właściwym prawie obcym okażą się nie do pogodzenia z istniejącymi w państwie sądu wyobrażeniami o sprawiedliwości materialnej. Wtedy interesy ze sfery prawa prywatnego międzynarodowego muszą wyjątkowo ustąpić nienaruszalnym interesom, które zabezpieczają sprawiedliwość materialnoprawną. Takie rozwiązanie przewiduje generalna klauzula porządku publicznego

⁴⁰ Uwzględnienie w określonym zakresie prawa ojczystego osoby przysposobianej.

⁴¹ Stosowanie prawa miejsca arbitrażu przy ocenie skutków niezachowania formy przewidzianej dla umowy o arbitraż.

⁴² Zob. przypis 33.

(*ordre public*), według której prawa obcego nie stosuje się, jeżeli jego zastosowanie miałyby skutki sprzeczne z podstawowymi zasadami polskiego porządku prawnego (art. 7 p.p.m.). Podobnie formułowana występuje ona w prawie prywatnym międzynarodowym każdego państwa, nawet jeżeli nie została wyraźnie zapisana.

W prawie materialnym wszystkich państw występują także przepisy o charakterze imperatywnym nie zaliczane do krajowego porządku publicznego, które regulują podlegający ocenie stosunek prawny bez względu na to, jakiemu prawu on podlega (przepisy „koniecznego zastosowania” lub inaczej: „wymuszające swoje zastosowanie” — art. 8 ust. 1 p.p.m.)⁴³. Z uwagi na to, iż przepisy te służą ochronie niezwykle ważnych interesów politycznych, społecznych lub gospodarczych danego państwa, uwzględnianie interesów kolizyjnoprawnych w odniesieniu do takich przepisów jest również wyłączone.

Posługiwanie się metodą regulacji kolizyjnej dla ochrony interesów materialnoprawnych często okazuje jednak mniej uzasadnione i efektywne niż metoda regulacji merytorycznej. Na przykład za bardziej sprawną z tego punktu widzenia uznaje się regulację w prawie materialnym zagadnień związanych z uznaniem spółki zagranicznej⁴⁴ oraz uznaniem skuteczności regulacji przez obcy system prawny, na podstawie którego taka spółka funkcjonuje, poszczególnych stosunków należących do zakresu statutu korporacyjnego, a także skutków zdarzeń korporacyjnych⁴⁵.

Widoczna tendencja do coraz szerszego dostrzegania w prawie prywatnym międzynarodowym wartości i interesów materialnoprawnych uzasadnia twierdzenie, iż nastąpiła symbioza udoskonalanego przez półtora wieku klasycznego podejścia sawiniańskiego z uwzględnianiem aspektów sprawiedliwości materialnej⁴⁶. Nadal wszelako powinno przeważać dążenie ustawodawcy do określenia jako właściwego prawa, które ogólnie i bez względu na swoją treść byłoby najlepsze dla oceny danej sprawy⁴⁷.

⁴³ Zob. bliżej M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 760—765.

⁴⁴ Spółką zagraniczną jest z polskiej perspektywy każda spółka, która stanowi twór innego systemu prawnego.

⁴⁵ Zob. bliżej P. Franczak: *Metody regulacji spółek zagranicznych w prawie prywatnym międzynarodowym*. Warszawa 2019 (niepubl. rozprawa doktorska), passim.

⁴⁶ Zob. K. Schurig: *Kollisionsnorm...*, passim, a także M. Martinek, J. Poczobut: *Doświadczenia...*, s. 757—765 oraz D. Coester-Waltjen: *„Totgesagte...*, s. 12 oraz powołaną tam literaturę.

⁴⁷ Por. K. Otte: *Betrachtungen...*, s. 37.

8. Wnioski

Niewątpliwym osiągnięciem G. Kegla i K. Schuriga jest twórcza adaptacja teorii interesu w prawie do prawa prywatnego międzynarodowego, polegająca na zdefiniowaniu interesu kolizyjnoprawnego oraz opracowaniu systematyki interesów kolizyjnych, ich identyfikacji i opisie. Spojrzenie na prawo prywatne międzynarodowe przez pryzmat występujących w nim interesów, chociaż ma wielu przeciwników w doktrynie niemieckiej, znacznie wzbogaca sawiniańską koncepcję prawa kolizyjnego, która jednak powinna nadal stanowić główną płaszczyznę odniesienia dla działalności legislacyjnej. Kegel i Schurig trafnie przyjęli, że interesy te różnią się od interesów w prawie materialnym, ponieważ dotyczą one problemu zastosowania prawa, tj. odpowiedzi na pytanie, system prawny którego państwa należy przyjąć za prawo właściwe, a nie treści stosowanego prawa. Zaproponowali oni nowatorski podział owych interesów zasadniczo na interesy stron stosunku prawnego, interes obrotu oraz interes porządku prawnego, wyrażający się w potrzebie zapewnienia międzynarodowej i wewnętrznej harmonii rozstrzygnięć oraz zagwarantowania pewności i przewidywalności prawa. Wyróżnienie interesu kolizyjnoprawnego, a w jego ramach trzech wspomnianych kategorii interesów, znajduje uzasadnienie w naturze mechanizmu kolizyjnoprawnego oraz analizie przesłanek stanowienia i stosowania prawa prywatnego.

Nie sposób nie zgodzić się też z twierdzeniem, że w prawie kolizyjnym chronione są również, chociaż ciągle jeszcze w ograniczonym zakresie, interesy materialnoprawne: albo ogólnie i wyjątkowo za pomocą klauzuli porządku publicznego i przepisów koniecznego zastosowania, albo też bardziej szczegółowo — interesy określonych kategorii osób, w szczególności słabszej strony stosunku prawnego. Ograniczona możliwość tej ochrony wynika ze szczególnej natury mechanizmów kolizyjnoprawnych⁴⁸. Ochrona interesów materialnoprawnych za pomocą mechanizmów kolizyjnych prawa prywatnego międzynarodowego stanowi dotychczas uzupełnienie ochrony takich interesów, które chroni się zasadniczo w drodze odpowiedniego kształtowania treści norm merytorycznych.

Teorię interesu w prawie prywatnym międzynarodowym dopełnia stwierdzenie, iż prawo to chroni pośrednio również interes państwa jako podmiotu prawa publicznego, nakazując np. coraz częściej wyraźnie stosowanie istniejących w prawie właściwym przepisów prawa publicznego,

⁴⁸ Por. G. Kühne: *Methodeneinheit und Methodenvielfalt im Internationalen Privatrecht — Eine Generation nach „Kollisionsnorm und Sachrecht“*. W: Klaus Schurig zum 70. Geburtstag..., s. 145.

które według prawa właściwego znajdują zastosowanie do danego stosunku prawnego (art. 6 p.p.m.).

Świadomość istnienia i rozkładu interesów kolizyjnoprawnych wydaje się niezbędna przy stanowieniu i stosowaniu prawa prywatnego międzynarodowego oraz prowadzeniu dotyczących go rozważań doktrynalnych. Identyfikacja i ocena poszczególnych interesów kolizyjnoprawnych powinny mieć doniosłe, lecz jednak nierozstrzygające znaczenie przy formułowaniu rozwiązań w procesie stanowienia norm prawa prywatnego międzynarodowego, ponieważ jako nacechowane arbitralnością nie zawsze zapewniałyby sprawiedliwe rozwiązania kolizyjne⁴⁹.

⁴⁹ Por. J. Kropholler: *Internationales...*, s. 33.